

ESCRITS DE CONVENIÈNCIA. COM FRANCESC CAMBÓ MODIFICÀ LA SEVA VISIÓ DE L'ADVENIMENT DE LA REPÚBLICA I LA GUERRA CIVIL.

Borja de Riquer i Permanyer

No sempre els llibres de memòries reflecteixen prou bé el que en realitat pensava i feia el seu autor. De vegades, quan els records estan escrits anys després dels fets, hi ha qui cau en la temptació de rescriure el seu passat matisant, i fins variant, la seva actuació i pensament. Sembla que els interessa adequar la seva visió del passat als seus interessos personals i polítics del present. Això, tots ho sabem prou, passa sovint amb molts llibres de memòries de polítics quan l'autor vol presentar, i de fet justificar, el seu itinerari personal com un tot coherent. Així, hi ha qui ha arribat a modificar notablement el que en realitat pensava abans i qui, fins i tot, ha alterat o ocultat alguns fets rellevants. Em penso que aquest és també el cas de les *Memòries* de Francesc Cambó¹, uns records realment importants que van ser escrits als darrers anys de la seva vida, quan s'estava a l'auto-exili argentí. Constatar que allò que va escriure Cambó els anys 1944-1946 sobre la seva visió i actuació els anys 1930-1931 és, en bona part, diferent del que ell mateix havia redactat abans de la Guerra Civil, és molt significatiu. I molt més si ens trobem, com en aquest cas, amb opinions polítiques no coincidents i amb sorprenents canvis i omissions d'alguns episodis rellevants.

La localització dins de la riquíssima documentació de Joan Estelrich d'uns extractes d'un llibre inèdit, i fins ara desconegut, de Francesc Cambó², a on es recullen els seus records polítics de l'etapa 1930-1931, ens serveix d'important contrapunt al que ell mateix, anys després, va deixar escrit a les seves memòries. Aquest nou text és un breu escrit en castellà i no datat, tot i que sembla fet l'any 1932. En tot cas és de molt abans de la crisi d'octubre de 1934 i, evidentment, de l'esclatament de la Guerra Civil. Es tracta, per tant, d'un escrit elaborat sense el gran condicionament que aquest sagnant conflicte va tenir posteriorment en la redacció de les memòries del líder catalanista.

Que aquest text és d'en Cambó no sols ho prova el fet que això s'indica en el mateix escrit, i que s'hagi trobat a l'arxiu del seu principal col·laborador, Joan Estelrich, sinó també per te notables similituds amb les seves Memòries. Entre aquestes, que com hem dit van ser escrites entre els anys 1944-1946, i el text ara trobat, hi ha molts fragments gairebé idèntics. Això és una prova evident que tots dos textos són ben seus. Però, com veurem, entre tots dos també hi ha apreciacions, opinions i informacions que són força diferents i, fins i tot, sorprenentment disperses.

---

¹ Francesc Cambó, *Memòries (1876-1936)*, Editorial Alpha, Barcelona, 1981.

² "Algunos extractos de un libro inédito del Sr. Cambó relatando su intervención en la política española, desde la caída de Primo de Ribera (sic) hasta el advenimiento de la República", Arxiu Joan Estelrich, sense classificar, ni data, 13 fulls. Agraïxo a Manuel Jorba el haver-me facilitat la consulta i reproducció d'aquest document.

Malauradament el text de l'arxiu Estelrich no inclou els capítols sencers de la presumible publicació, sinó "algunos extractos", amb un total de 13 fulls, d'una publicació que hauria de tenir com a mínim cinc capítols³. Sembla, així, que l'escrit és tan sols una mena de tria, o selecció, de fragments dels diferents capítols d'un futur llibre. Tot plegat dona la impressió de que es tracta d'un avenç, o d'un resum, que anuncia la futura publicació del text sencer. A més, el fet d'estat redactat en castellà pot significar que hi havia la clara intenció de publicar-ho. Es tractaria, probablement, del llibre que hauria d'acompanyar el retorn de Francesc Cambó a la vida política activa després del seu d'auto-exili a França i que el mateix líder catalanista afirma que va començar a escriure a la tardor del 1932⁴. Per què, de fet, aquest text és una breu narració del que va fer i del que pensava Cambó des de la caiguda de la dictadura de Primo de Rivera fins i l'adveniment de la República, escrita per ell mateix⁵.

Passem a explicar quines son les grans diferències que hom pot apreciar entre tots dos textos de Cambó. La primera es refereix a la qüestió, força coneguda, del per què no acceptà d'integrar-se al govern que volia formar el general Berenguer a finals de gener del 1930, quan va dimitir Primo de Rivera. Francesc Cambó, a les seves *Memòries*, i també Jesús Pabón a la seva monumental biografia⁶, i a totes les altres biografies del líder catalanista, ens han presentat com a la causa fonamental de la seva negativa a formar part del govern Berenguer el descobriment d'una greu malaltia: Cambó tenia un càncer a la gola que requeria ser operat immediatament. Doncs bé, com veurem, al text cambonià ara trobat, que sembla que és de l'any 1932, no és aquesta la causa principal de la renúncia sinó que hi havia altres motius, de caràcter polític, que ho desaconsellaven. I, a més, en aquest text es presenta la detecció de la greu malaltia de Cambó com un fet posterior a la seva estada a Madrid i, per tant, no podia influir en la negativa a integrar-se al govern Berenguer.

En tots dos textos s'explica de forma idèntica que Francesc Cambó acabava d'arribar a Barcelona procedent de París quan es va conèixer la notícia de la dimissió de Primo de Rivera i que aquell mateix dia, el 28 de gener de 1930, el

---

³ Així, al full 6 del document es diu: "En el capítulo V de su libro inédito, el Señor Cambó relata (...). Ídem, op. cit. Pàg. 6

⁴ Francesc Cambó marxà a França, des de Madrid, el mateix 14 d'abril del 1931, el dia de la proclamació de la República, i no tornà a Barcelona fins el 10 d'octubre del 1932, tot i que dies després retornà a París. La seva instal·lació definitiva a Barcelona no es produí fins ja entrat el mes de novembre del 1932. En una carta a Joan Estelrich, del 22 d'octubre de 1932, escrita des de París, Cambó deia: "I, cada dia enllesteixo un capítol d'un llibre explicant les interioritats i el veritable procés polític des d'en Primo de Ribera (sic) a la República". És, per tant, molt possible que els fragments ara trobats siguin d'aquest llibre.

⁵ El text, com hem dit, està format per 13 fulls mecanografiats. Està redactat amb un doble estil: per una banda als diferents fulls ens trobem amb unes presentacions dels fets, redactada en tercera persona, i després apareixen els extractes d'en Cambó, redactats en primera persona. A més del títol del document, ja citat a nota 2, sembla que els títols dels capítols, atès que apareixen en majúscules i subratllats, eren: "Caída de Primo de Ribera (sic) y constitución del Gobierno Berenguer", pàgina 1; "Gobierno Berenguer", pàgina 2.; "Relaciones políticas del Sr. Cambó con el Sr. Alba", pàgina, 6; "El Gobierno Aznar", pàgina 9; "Las elecciones del 12 de abril", pàg. 12.

⁶ Francesc Cambó, *Memòries*, op. cit. pàgines 405-406 i Jesús Pabón, *Cambó, 1876-1947*, Barcelona, Editorial Alpha, pàgina 1038. Utilitzo l'edició de 1999, en un sol volum. Pabón diu que el reconeixement del doctor Reventós a Cambó fou el matí del dia 28 de gener.

trucà per telèfon el general Berenguer demanant-li que formés part del nou govern que el rei l'havia encarregat de formar. I a tots dos textos s'explica que l'endemà a la nit Cambó es traslladà urgentment a Madrid per parlar directament amb Berenguer i altres polítics espanyols (duc d'Alba, duc de Maura, etc)⁷

Ara bé, mentre a les *Memòries* i a les biografies de Cambó s'explica que a Madrid el líder catalanista ocultà a tothom que no podia integrar-se al nou govern a causa del càncer que acabava de detectar-li el doctor Reventós⁸, al text de l'any 32 ens apareix una explicació força diferent. Segons aquest text, ja durant la seva conversa telefònica amb Berenguer del dia 28 de gener, Cambó s'havia negat a formar part del nou govern adduint que la seva presència seria poc oportuna políticament atès que podia provocar una reacció contrària per part dels sectors més fidels al caigut dictador:

“Desde el primer momento le di mi negativa. Traté de hacerle comprender que mi entrada en el Gobierno exaltaría hasta el paroxismo a los elementos más fuertes de la Dictadura (Martínez Anido, Barrera y muchos otros). Entonces me pidió - ya que no quería entrar en el Gobierno - que al día siguiente saliese para Madrid con el objeto de hablar con él de Constitución (sic) y Programa de Gobierno.”⁹

Segons el text ara trobat, durant la seva estada a Madrid, el dia 30, Francesc Cambó no sols no va esmentar mai la seva malaltia sinó que només va parlar de les raons polítiques que li impediien integrar-se al nou govern. I aquestes eren, bàsicament, la notable hostilitat que contra la seva persona manifestaven alguns dels militars més durs de la Dictadura, i en especial els generals Emilio Barrera, que encara era el capità general de Catalunya, i Severiano Martínez Anido, vice-president i ministre de Governació del dimitit govern de Primo de Rivera. Cal tenir present que tota la premsa espanyola d'aquell dia donava per fet que Cambó seria l'home fort del nou govern Berenguer:

“Antes de salir de Madrid tuve noticias de la furiosa exaltación que había entre los elementos más decididamente dictatoriales, durante las horas en que creyeron que yo entraría en el Gobierno, Barrera, Milá, Viver y Foronda notificaron al Rey que mi participación en el Gobierno sería como una declaración de guerra.”¹⁰

---

⁷ Cambó va agafar el tren exprés Barcelona-Madrid al baixador del Passeig de Gràcia la nit del 29 de gener.

⁸ “Jo volia mantenir completament amagada la malaltia, que suposava fatal”, *Memòries*, op. cit. Pàgina 427. Pabón escriu que a Madrid Cambó es ratificà en la seva “negativa terminante, basada vagamente en razones de salud”, Jesús Pabón, op. cit. pàgina 1050.

⁹ *Algunos extractos de un libro (...)*, op. cit. pàgina 1.

¹⁰ Íd. Pàg. 2. A més dels dos generals esmentats ja abans, ara Cambó també cita a alguns dels més destacats polítics catalans que van col·laborar amb el règim de Primo de Rivera: Josep Mª Milà i Camps, comte de Montseny, fou el liquidador de la Mancomunitat i president de la Diputació de Barcelona des del 1926; Darius Rumeu i Freixa, baró de Viver, l'alcalde de Barcelona durant la Dictadura; i al marquès de Foronda, Mariano Foronda, militar i financer, conseller de la CHADE i de moltes indústries elèctriques, conegut per les seves posicions autoritàries i anticatalanistes i, com els anteriors, antic dirigent de la Unió Monàrquica Nacional i després de la Unió Patriòtica.

Curiosament a les *Memòries* en cap moment Cambó esmenta aquesta pressió política dels elements més durs de la Dictadura. No cita en absolut l'actuació d'aquest grup de pressió ultra davant Alfons XIII. Per que dir que “*notificaron al Rey que mi participación en el Gobierno sería como una declaración de guerra*” sembla un clar ultimàtum polític ¹¹. Per què després, ja als anys 40, Cambó no parla d'això ?. Segons el text ara trobat els motius de la seva absència del govern Berenguer semblen que foren clarament polítics i no pas personals. D'aquesta nova versió se'n desprèn que els primers dies després de la caiguda de Primo els sectors més durs i fidels al dictador encara tenien prou força com per amenaçar al mateix rei. I també és una mostra que l'hostilitat d'aquests envers Cambó era molt notable.

A més, a les *Memòries* hi ha també l'omissió d'un important i clarificador debat polític que es va produir a la seu de la Comissió d'Acció Política de la Lliga a Barcelona, a la tarda del 29 de gener de 1930, el dia abans de l'anada de Cambó a Madrid. En canvi al text de l'any 1932 se'ns diu el següent:

*“Durante la tarde conferencié con mis compañeros de la Comisión de Acción Política de la “Lliga”. Todos están conformes en que mi sacrificio sería inútil, pues si pretendiese aprovecharlo para resolver el problema catalán, daría a los elementos dictatoriales, todavía fuertes, una bandera que levantaría una corriente de opiniones contra el Gobierno, que podría traer una nueva Dictadura con Martínez Anido o Barrera; y que si no conseguía la solución del Problema Catalán entonces ocasionaría una gran decepción en Cataluña. La conclusión en que todos coincidimos fue que convenía que actuase, durante unos meses, un Gobierno que no excitara grandes apasionamientos y que deshiciera las organizaciones dictatoriales. Pocos meses después yo podría entrar en el Gobierno y hasta tomar la sucesión del General Berenguer a base de un programa de gran envergadura que afrontase todos los problemas que el viejo régimen venía defiriendo. Entre estos programas tenía un primer lugar la restauración de la Autonomía de Cataluña a base del Estatuto de 1919.”*¹²

La tesi d'en Cambó i de la direcció de la Lliga semblava ben clara. Calia esperar, atès que els elements dictatorials eren encara molt forts i no convenia provocar-los. Un govern més “tou”, com el d'en Berenguer, podria crear les condicions per que després Cambó pogués assumir la direcció de la política espanyola, fins i tot com president del govern, i impulsar un programa de grans reformes. L'al·lusió al “restabliment” de l'estatut del 1919 és exagerada donat que només fou un projecte de llei que mai no arribà a ser aprovat per cap comissió parlamentària.

Per altra banda el descobriment de la greu malaltia de Cambó, del càncer de gola, segons aquest text de l'any 32, no es va produir fins el dia 1 de febrer, és

---

¹¹ Tampoc Pabón esmenta en cap moment aquestes pressions sobre el rei. Només diu que “Cambó pensaba que su presencia en el Gobierno provocaría una reacción muy adversa de los elementos que formaron la Dictadura; creía que, para corregir la obra anticatalana de aquella, él tendría más autoridad y fuerza fuera del Ministerio”, Jesús Pabón, op. cit., pàgina 1049.

¹² *Algunos extractos de un libro (...)*, op. cit., pàg. 2. Pabón, tot i que cita aquesta reunió de la Comissió d'Acció Política, no explica res d'aquestes deliberacions i resolucions dels dirigents de la Lliga. Jesús Pabón, op. cit. pàg. 1038.

a dir, l'endemà de la tornada de Cambó a Barcelona¹³. Per tant, sembla que durant la seva estada a Madrid Cambó encara no sabia que tenia càncer.

“Durante mi viaje de regreso a Barcelona, tuve mis momentos de duda sobre el partido que habla tomado. Al día siguiente, por desgracia, desapareció toda duda. El Dr. Raventós (sic) examinando mi garganta observó un punto sospechoso. La localización del mal hacía posible la salvación de mi vida, pero quedaría comprometida la suerte de mi voz. A pesar de esta realidad inexorable, continué actuando durante unos meses, como si no tuviese nada.”¹⁴

Per què a les seves *Memòries* Cambó utilitza la malaltia com a la principal excusa per a renúncia a ser-hi al govern Berenguer, quan les causes reals eren polítiques ?. Per què buscar explicacions personals i amagar les pressions dels elements durs de la Dictadura ?.

La segona gran diferència entre els dos textos es refereix a l'opinió que li mereix a Cambó la gestió del govern Berenguer i la seva actuació respecte d'ell. Hi ha un fet força significatiu: en tot el nou text se'ns presenta un Francesc Cambó que durant l'any 1930 molt més actiu en la política que no pas com apareixerà després a les *Memòries*. Al text de l'any 32, malgrat la greu malaltia i les dues operacions a que fou sotmès, Cambó manté constants contactes i entrevistes amb tota mena de polítics i fa nombroses propostes sobre com dirigir la política espanyola. Així, se'ns parla de les pressions seves, i d'altres polítics, per a forçar la dimissió del general Berenguer ja abril-maig del 1930 i com això fracassà a causa de la resistència d'aquest general a cedir la presidència del govern:

“La indecisión y la debilidad fueron los grandes defectos del Gobierno Berenguer. Hombre modesto, el General Berenguer tenía tal vez excesiva confianza en si mismo. Como todos los militares tomó afición al poder, y cuando en abril y mayo de 1930 se le hizo indicaciones para que lo dejase, manifestó la más suave pero la más terca decisión de conservarlo. Fue imposible convencerle de que él no era el hombre indicado para presidir unas Elecciones Generales. Por otra parte, los ministros tuvieron desde el primer día de haber jurado el cargo, la sensación de debilidad y interinidad.(...).

En el mes de abril de 1930 los ministros más significados del Gobierno Berenguer creyeron que era indispensable ir a un cambio de Gobierno. Yo no sé lo que pasaría después (a primeros de mayo tuve que ausentarme de España, y casi del mundo, por largo tiempo), pero el hecho es que el Gobierno continuó con la misma convicción de interinidad. Mientras reinaba esta interinidad se iba preparando a la luz del día el movimiento revolucionario.”¹⁵

---

¹³ A les *Memòries*, op. cit., pàgina 405, Cambó diu que fou durant el viatge en tren de París a Barcelona, la nit del 27 al 28 de gener, quan notà alguna cosa estranya a la gola, i que el dia 28 al matí Jacint Reventós li va diagnosticar el càncer. Segons el text de l'any 1932 el viatge en tren seria el de Madrid a Barcelona de la nit del 31 de gener, i la consulta amb Reventós el 1 de febrer.

¹⁴ *Algunos extractos de un libro inédito (...)*, op. cit., pàg. 2.

¹⁵ *Ídem* op. cit., pàg. 3.

És també força clara i rellevant l'explicació que ens fa Cambó, en aquest text escrit el 1932, sobre quina hauria d'haver estat la principal missió del govern Berenguer:

“Además de la tarea de sustituir la Dictadura y de corregir sus dos mayores tareas: la Política Económica y la actuación seguida contra Cataluña, el Gobierno Berenguer tenía otras dos misiones que cumplir: la de presidir la vuelta de España a un régimen constitucional y la de exigir responsabilidades de gestión de los gobiernos dictatoriales.

La tarea de volver al país a un régimen constitucional no era ligera ni fácil, después de seis años de vivir sin Constitución, habiendo sido ésta violada y escarnecida, no sólo por el Gobierno Dictatorial sino también por el mismo Rey. No podía restablecerse su funcionamiento como si no hubieses pasado nada.

El pacto entre el pueblo y la monarquía se había roto. El pueblo, pues, tenía su palabra por decir. La Constitución debía revisarse en muchos aspectos, pero sobre todo en dos puntos fundamentales: las facultades de la corona, porque era notorio que ya desde mucho antes de la Dictadura, el Rey se había excedido en su ejercicio; y las facultades que debían atribuirse al poder legislativo y al ejecutivo para que no se registrase la constante confusión de poderes, y el desprestigio parlamentario que había permitido que viviese sin protestas la Dictadura de Primo de Ribera (sic).

El gobierno Berenguer durante los primeros diez meses de su existencia, vivió en un ambiente de simpatía. Para una gran masa de público, era quien le había librado de la Dictadura; para los políticos, disfrutaba de la benevolencia que se concede los gobiernos débiles, de quien todos se sienten sucesores eventuales; para las izquierdas anti-monárquicas, el Gobierno débil era contra quien va la acción, pero no la hostilidad”¹⁶.

D'aquest text cal destacar la notable duresa dels judicis de Cambó sobre l'actuació del rei Alfons XIII. Ací ens parla de la necessitat d'exigir responsabilitats polítiques i acusa al monarca d'haver violat la constitució i trencat el seu pacte amb el poble espanyol. Unes afirmacions com aquestes no les trobem pas a les *Memòries*. Ni tampoc el fet de plantejar com a una necessitat política prioritaria la reforma de la constitució, ni de qualificar el govern Berenguer de feble i mancat d'iniciatives. Aquesta actitud crítica ens apareix força suavitzada a les *Memòries* escrites els anys 40.

Al text escrit l'any 1932 també s'esmenta el difícil que fou acabar amb la força que tenia a Catalunya del grup ultra creat al voltant del general Barrera i de com la Lliga Regionalista donà un clar suport al govern Berenguer en aquesta tasca, gairebé l'única que Cambó elogia en aquests text:

“Hay que abonar al activo del Gobierno Berenguer el haber desmontado la máquina con que la Dictadura había llegado a monopolizar la organización política, administrativa y judicial del país, y en una buena parte también la eclesiástica. La tarea era excesivamente delicada en Cataluña, donde el General Barrera se había creado una gran fuerza y el Gobierno temía siempre por esta parte un serio disgusto; en esta obra de destrucción de los gobiernos

---

¹⁶ Ídem op. cit, pàgines 2 i 3.

dictatoriales, en Cataluña, el General Berenguer contó con la colaboración decidida de la "Liga".¹⁷

I tot seguit, i ara escrit en tercera persona, el text del 1932 afegeix aquestes altres informacions:

*"Desgraciadamente la eliminación de Macià de los beneficios del indulto, a pesar de que se prometió al señor Cambó que tal exclusión no existiría; la lentitud con la que se procedió a restablecer en la plena posesión de sus derechos al Centro Autonomista de Dependientes de Comercio y el regateo inútil y mezquino que se hizo con la autorización de exhibir la bandera catalana, deshizo el buen efecto que otras medidas habían producido. Ello originó que el pueblo catalán fuese radicalizándose y aumentase su aversión hacia el régimen."*¹⁸

Igualment el text de l'any 1932 ens informa d'algunes de les iniciatives polítiques plantejades per Francesc Cambó al llarg de l'any 1930, com ara la proposta que va fer a Àngel Ossorio y Gallardo, que tampoc no apareix esmentada a les *Memòries*:

"Convencido de que si el Gobierno Berenguer hacía las elecciones, éstas serian la repetición de las del viejo régimen, intenté una acción conjunta de todos los partidos de opinión para obtener plenas garantías para las elecciones de nombramientos de alcaldes, que habían de celebrarse.

El día 12 de abril comuniqué mi proposición al Sr. Ossorio y Gallardo, exponiéndole mi plan: censo nuevo; carnet electoral; tribunal de actas inexorable, bajo la presidencia del propio Sr. Ossorio, y elecciones por grandes circunscripciones. La otorgación de estas garantías debía ir precedida de la revocación de todos los alcaldes y tenientes nombrados por R. O.

El Sr. Besteiro acogió la propuesta con gran simpatía, pero en conjunto el resultado fue negativo.

*Intenté hacer después, cerca de algunos ministros, negociaciones para que el Gobierno dimitiese y se fuera a una situación de izquierdas presididas por el Sr. Santiago Alba, con un programa de revisión constitucional. La campaña de prensa de derechas, y la decisión del General Berenguer de continuar en el Gobierno, llevaron el fracaso a este intento, mientras yo estaba fuera de España y vivía en pleno aislamiento".*¹⁹

De nou ens trobem amb un episodi rellevant de les activitats polítiques de Cambó no esmentat a les *Memòries*, ni tampoc explicat per Jesús Pabón.

La tercera qüestió en que hom pot notar més discrepàncies entre aquest text de l'any 1932 i el que apareix a les *Memòries* de Francesc Cambó és la referent a les relacions que va tenir amb el rei Alfons XIII i el judici que li mereix l'actuació del monarca. Ja hem vist abans que Cambó considerava que el rei havia violant la constitució i trencat el pacte corona-poble, per tant no ha d'estranyar que també manifesti la seva antipatia envers la seva persona. Així,

---

¹⁷ Ídem op. cit. pàgina 3.

¹⁸ Ídem op. cit. pàgina 3.

¹⁹ Ídem op. cit., pàgina 4.

en aquest nou text el líder catalanista afirma que durant la Dictadura la seva animadversió envers el monarca espanyols cada cop era més gran:

*“ La actitud del Rey respecto a Cataluña durante todo el periodo dictatorial, había creado en mí un sentimiento de máxima hostilidad, que no disimulaba en mis conversaciones privadas y que tuvo pública expresión en el párrafo haciendo elogio del Rey de Italia, que inserté en el libro sobre el Fascismo Italiano”.*²⁰

Al costat d'aquesta manifesta antipatia, que a les memòries mai apareix de forma tant clara, l'element més diferent que ara trobem entre els dos textos son les relacions i converses personals entre el monarca i el líder catalanista. Així, a les *Memòries*, Cambó ens diu que durant l'any 1930 no va tenir cap contacte personal amb Alfons XIII. I, en canvi, ens descriu amb deteniment una “interessant conversa” amb la reina Victòria Eugènia, que segons Cambó va tenir lloc a Londres, a l'Hotel Royal Kensington, a l'estiu de l'any 1930. Segons ens diu Cambó a les *Memòries* la reina llavors li va manifestar “la seva inquietud davant la situació d'Espanya”, per les campanyes contra el govern i contra el règim, i es queixà amargament de la passivitat del govern Berenguer²¹.

Doncs bé, al text escrit el 1932 no s'esmenta en cap moment aquesta “interessant conversa” amb la reina Victòria Eugènia, sinó que resulta que amb qui es va entrevistar Cambó a Londres, a l'estiu del 1930, fou amb el mateix rei Alfons XIII. En efecte, en aquest text es cita el dia, el mes i el lloc d'una llarga i força important conversa entre el monarca i el dirigent catalanista. Tornem a dir-ho, aquesta entrevista amb el monarca sorprenentment no apareix a les *Memòries*. Així, en el text de 1932 s'explica el següent:

*“Finida la dictadura por la actuación personal del Rey y entrada en funciones el Gobierno Berenguer, fui requerido diferentes veces para tener una franca explicación con el Rey. Sin rehuir categóricamente, fui difiriendo esta entrevista. Ésta no se celebró hasta el día 1 de julio de 1930. (...) aquella conversación tuvo lugar en el Hotel Claridge's, de Londres”*²²

Ens trobem, d'aquesta manera, amb la sorpresa que resulta que el personatge amb qui va entrevistar-se Cambó a Londres és Alfons XIII, i no la reina Victòria Eugènia. I, a més, el contingut de la conversa és força diferent i, evidentment molt més interessant. Veiem que es diu al text de l'any 1932 d'aquesta conversa:

“Hablamos de la situación política de España y yo le dije que se presentaba difícil y confusa, cosa muy natural después de una larga Dictadura, añadiendo

---

²⁰ Ídem op. cit. pàgina 9. Es refereix al llibre de Cambó *Entorn del Feixisme italià*, publicat l'any 1924.

²¹ “Estamos en casa muy quejosos del Gobierno Berenguer, pues, estando formado por amigos personales del Rey, consiente que la prensa le ataque y le difame como nunca había ocurrido y, a poco que esto prosiga, se dará el caso de que así como antes sólo hablaban mal del Rey los que le conocían, pronto hablará mal todo el mundo”. *Memòries*, op. cit. pàgina 434.

²² *Algunos extractos de un libro (...)*, op. cit. pàgina 9.

que debía prepararse a sufrir muchas contrariedades y amarguras. Para mí, respondió, que he sido muchos años constitucional, que después he sido dictatorial, y que ahora deseo ser más constitucional que nunca, la situación está llena de dificultades.

Le dije que había en España un gran movimiento de hostilidad contra su persona, que no se había convertido todavía en una alud republicana por el poco prestigio de la mayoría de los caudillos republicanos y por el terror que a muchos inspiraban las convulsiones que podía traer un cambio de régimen.

Al hablarme de la eventualidad de un Gobierno mío, le dije que los resultados de la operación sufrida en el mes de mayo me descartaban por mucho tiempo, y le añadido que yo no podré ni querré gobernar nunca, sin que previamente se haya dado solución satisfactoria al Problema Catalán; solución que encontraría dificultades insuperables estando yo en el Gobierno. Le indiqué que considero al Sr. Alba el hombre que con menos dificultades y resentimientos podría afrontar y resolver aquel problema.

Y entonces entramos en la parte más penosa de la conversación, que sólo pudo sostenerse a causa de esfuerzos constantes y mutuos de recíproca cortesía.

Hablamos de las palabras que sobre el uso del catalán dijo a Puig y Cadafalch al visitar la Exposición del Mueble; del otorgamiento real de títulos y mercedes a catalanes que no tenían más méritos que el de ser traidores a su tierra; del discurso reivindicando la memoria de Felipe V.

*La conversación acabó con la afirmación que no habían más probabilidades de salvar la Monarquía, que si el Rey estaba dispuesto a abstenerse de toda participación en las funciones de gobierno. El Rey dio la conformidad más decidida y absoluta a esta abstención”.*²³

Penso que el contingut d'aquesta conversa és força interessant ja que reflecteix una clara sinceritat per part de tots dos. El monarca, mig penedit de la seva actuació, es conscient de la difícil situació en què es troba. Cambó, per la seva banda, no sembla menjar-se la llengua. Retreu a Alfons XIII el seu comportament, l'adverteix de la seva impopularitat, es descarta totalment com a possible president del govern i defensa l'opció d'en Santiago Alba com la millor. I, a més, li planteja com a condició prèvia a qualsevol política reformadora la solució del plet català. Els retret final de Cambó al rei per la seva actuació anti-catalana no te preu²⁴.

Ara bé, realment no acabem d'entendre com fou que Francesc Cambó va alterar les seves *Memòries* fins el punt d'amagar un episodi tant rellevant com aquesta conversa amb Alfons XIII. Com fou que el rei es transformà en reina, i a més com és que el contingut de l'entrevista resulta totalment diferent. En un text és la reina la que censura Berenguer davant Cambó i es lamenta de la

---

²³ Ídem, op. cit. pàgines 9-10.

²⁴ No deixa d'ésser curiós el fet que Pabón si bé cita dues vegades aquesta entrevista Cambó-Alfons XIII sempre ho fa de passada, sense explicar el contingut de la conversa i com si no tingués cap importància: "Cambó, en su próximo viaje a Londres, donde coincidiría con el Rey", i "Cambó (...) había hablado en Londres con el Rey y con el duque de Alba": Jesús Pabón, op. cit. pàgines 1078 i 1079, respectivament. Penso què, com Pabón va utilitzar l'original encara inèdit de les *Memòries* de Cambó per escriure la seva biografia i com en aquestes no s'esmenta l'entrevista, deuria pensar que aquesta no havia tingut cap rellevància. Ara bé, tampoc Pabón no cita en el seu llibre l'entrevista amb la reina Victòria Eugènia.

situació política espanyola. A l'altre, és Cambó qui critica durament el rei, mentre el monarca sembla acceptar les dures reprimenda del líder catalanista. Tot és absolutament diferent, des dels interlocutors de Cambó fins el tema de la conversa. No acabem d'entendre el què d'aquesta estranya mutació. Hi ha una cosa clara. Al text de Cambó de l'any 32 el polític catalanista és molt més dur i molt més crític amb la figura del rei Alfons XIII, que com apareix a les *Memòries* escrites els anys 1944-1946.

Però, a més, resulta que a les altres dues següents entrevistes de Cambó amb el rei, totes dues ja de l'any 1931, que sí apareixen a les *Memòries*, també trobem algunes diferències força significatives. Cambó a les *Memòries* esmenta una visita al rei, el dia 11 de febrer del 1931, en el marc de les consultes reials davant la crisi de govern Berenguer. En ella el dirigent catalanista es va lamentar que la solució Santiago Alba hagués fracassat, i va manifestar al rei què, a causa de la seva salut, no podia assumir cap responsabilitat política²⁵. I també s'esmenta a les *Memòries* una altra entrevista, del dia 24 de febrer, amb el rei Alfons XIII, que provoca una certa perplexitat en Cambó en veure al monarca força optimista, fins i tot davant la possible solució del plet català per la via autonòmica²⁶.

Aquestes dues entrevistes al text cambonià de l'any 1932 ens apareixen de manera notablement diferents:

“Desde el día 1º de julio de 1930 no tuve ninguna comunicación ni directa ni indirecta con el Rey, hasta el día en que hube de evacuar la consulta motivada por la caída del Gobierno Berenguer.

Le encontré hondamente preocupado pero razonando fríamente, cosa que no se acostumbra a producir en él más que en los momentos difíciles. Me pregunta la significación del Gobierno que se debía formar y yo le respondo, sin vacilar, que debía ser de izquierda. Me pregunta después si a mi entender debía llamar a Santiago Alba y le contesto que sí. Me consultó sobre la conveniencia de acelerar la convocatoria de una Cortes Constituyentes y le contesté que no creía que nadie aceptase el poder sin esta condición, añadiéndole que no eran los momentos aquellos para imponer si no para aceptar.

*Entonces me dice que está amargado y decepcionado y que siente a menudo el deseo de irse de España. Me pregunta que me parecería a mí si convocase un plebiscito para que el pueblo dijese con un sí o con un no si había de dejar la corona. Le respondo que puedo avanzarle el resultado: que este sería en una gran mayoría en el sentido de que dejase la corona”.*²⁷

Totes aquestes qüestions, incloent el pessimista estat d'ànim del monarca i la peculiar proposta de fer un plebiscit sobre la seva continuïtat, no apareixen a

---

²⁵ *Memòries*, op. cit. pàgina 439

²⁶ “El vaig trobar vivint en el millor dels móns, sense adonar-se de la feblesa del govern, el qual era la base del seu sosteniment. Es felicità del fet que, finalment, tot un govern hagués acceptat el programa d'Autonomia, esperant que, encara que vinguda amb retard, hauria de servir per a dur la pau a Catalunya i enfortir la unitat espanyola”, *Memòries*, op. cit, pàgina 442.

²⁷ *Algunos extractos de un libro (...)* op. cit. pàgina 10.

les *Memòries*. Enllloc Cambó ens parla en els seus records d'aquest desig reial de sotmetre a plebiscit la seva continuïtat ja a principi de febrer del 1931.

Respecte de la última entrevista Alfons XIII-Cambó, la del dia 24 de febrer del 1931, el text de l'any 1932 explica:

*“La constitución del Gobierno Aznar tuvo buena prensa en el extranjero; el Rey del negro pesimismo de los primeros días de la tramitación de la crisis, pasó a un optimismo desbordante. En una visita protocolaria – dice el Sr. Cambó - que hube de hacerle pocas horas antes de salir para Barcelona, al verle tan alegre le dije que se hacía ilusiones si creía que la situación había mejorado con la formación del Gobierno”.*²⁸

Aquesta rèplica d'en Cambó a l'excessiu optimisme del monarca tampoc no apareix a les *Memòries*. I, en canvi, l'al·lusió a l'autonomia catalana, que s'havia inclòs com exigència de la Lliga en el programa del govern de l'almirall Aznar, resulta que tampoc apareix en el text de 1932.

També al text del 1932 Francesc Cambó ens parla de les diferents opcions polítiques que tenia la Lliga davant les eleccions d'abril del 1931, qüestió que no es presentada d'una forma tan clara a les *Memòries*:

“ Ante la situación, la “Lliga” tenía tres caminos: abstenerse; declararse republicana; aprovecharse de la de difícil situación de la Monarquía para obtener para la causa de Cataluña lo que no había podido alcanzar hasta entonces.

El primer camino era incompatible con la dignidad y la historia de la Lliga y de sus hombres; el segundo - declararse republicana- no reforzaba las garantías que ya los socialistas y republicanos españoles habían ofrecido a Cataluña, como resultado del acuerdo a que llegaron, después de un período de vacilaciones inexplicables, los republicanos catalanes con los directores del movimiento revolucionario.

*Podía venir la República o no venir. Aún concediendo que las posibilidades de la continuación de la Monarquía fuesen mínimas, la “Lliga” no podía dejar abandonada esa posibilidad; y en el caso de que la Monarquía hubiese subsistido, Cataluña se hubiera encontrado en una posición como nunca la tuvo desde la iniciación del catalanismo político, pues todos los partidos, republicanos y monárquicos, se hubieran encontrado comprometidos en la solución satisfactoria del pleito de Cataluña”.*²⁹

Penso que és força rellevant que Cambó ens planteji aquesta disjuntiva, entre tres possibles opcions de la Lliga Regionalista, que tampoc ens apareix a les *Memòries*. Fixeu-vos, ara Cambó sembla que vol recuperar aquell dilema que ja va plantejar l'any 1919 amb el famós eslògan: “Monarquia?, República?, Catalunya!”

Com a “perla” final sobre la desmemòria interessada de Francesc Cambó, deixeu-me afegir un episodi més, ara relacionat amb l'esclat de la Guerra Civil.

---

²⁸ Ídem op. cit. pàgina 12.

²⁹ Ídem op. cit. pàgines 10-11

Es tracta de saber quina era l'autèntica opinió del líder catalanista sobre la situació política espanyola en juliol del 1936 i si realment preveia, o considerava lògic, un cop militar. A les *Memòries* Cambó va escriure: "*Ja al Catalònia vaig rebre noves de l'assassinat de Calvo Sotelo. Em semblà que, llavors, era fatal el cop militar i que no hi havia res per aturar-lo*"³⁰.

Doncs bé aquesta no era, ni de molt, l'opinió que llavors tenia Francesc Cambó sobre el que podia passar a Espanya. En efecte, no és això el que apareix reflectit amb la seva correspondència particular amb qui tenia la màxim confiança política, Joan Ventosa i Calvell. Dues cartes de Cambó a Ventosa d'aquells tràgics dies de juliol del 1936 ens aclareixen prou bé el que pensava llavors el líder catalanista sobre el que podia passar a Espanya i també del que desitjava que en realitat passés.

A la primera carta a Joan Ventosa, sense data, però que ha d'ésser del dia 17 o del 18 de juliol, Cambó es sorprenia de "*...la manca de reacció dels elements d'extrema dreta que tenien per ídol a Calvo Sotelo i posaven en ell totes les esperances.*". I expressava els seus desigs d'aquesta manera:

"Jo m'alegro que no hagi vingut una reacció violenta que hauria tingut greus i doloroses repercussions, però el fet de que, al cap d'una setmana, en cap indret d'Espanya, la indignació dels partidaris no hagi fet explosió violenta (única forma de reacció que tenen a Espanya els sentiments pregons) es prova de com el moviment d'extrema dreta no és un moviment fort. Els actes de violència comesos fins ara per "Falange española" s'assemblen molt més als crims covards del Sindicat Lliure que a les violències coratjoses dels temps heroics del feixisme.

La constatació d'aquest fet, ni'm sorprèn, ni m'afligeix. Crec que el pitjor que podria passar avui a Espanya, fora que una militarada o una reacció dretista prematura llencés del poder als homes del Front Popular abans de que aquests s'hagin desacreditat davant els seus i s'hagin posat en front a la massa neutra que'ls hi donà'l vot el 16 de Febrer."³¹

A més, en aquesta mateixa carta, Francesc Cambó concretava amb precisió per què desitjava la continuïtat del govern de Front Popular i per què una reacció dretana seria molt negativa:

"Pera concretar-te la apreciació que jo faig avui de la situació política espanyola i la nostra posició política, jo't diré el següent:

Primer.: Crec que convé que'l govern del Front Popular duri mentre'l F.P. no s'hagi triturat per incompatibilitats ideològiques i temperamentals i no s'hagi cobert de desprestigi per la seva ineptia...com s'hi cobriren els governs radicals-cedistes.

---

³⁰ *Memòries*, op. cit. pàgina 485. Cambó llavors estava al seu iot, el "Catalònia", en aigües de l'Adriàtic, prop de Trieste.

³¹ Carta de Francesc Cambó a Joan Ventosa, sense data, Fons Documental Narcís de Carreras, Arxiu Nacional de Catalunya. Atès que es diu que ha passat una setmana de l'assassinat de Calvo Sotelo, que va tenir lloc el dia 13 de juliol, la carta ha d'ésser del 17 o 18 d'aquest mes. He respectat el text català tal i com està escrit.

Segon: Crec que'l govern del F.P. – l'actual o un altre - pot durar bastant de temps...i crec molt convenient que duri. Creuria molt pitjor una Dictadura, que'ns duria, ràpidament, a la més espantosa anarquia, que la continuació de la situació actual.

Tercer: Ni la crisi econòmica, ni les dificultats financeres i monetàries, ni l'estat de pertorbació en que viuen moltes províncies espanyoles son motius suficients pera que lo actual no pugui durar: la crisi econòmica és molt més aguda a casi tots els pobles d'Europa i pot millorar, sobtadament, com millorà en 1932; crisi financera casi no s'en pot parlar si hom recorda la situació de les finances d'altres Estats; la crisi monetària acabarà el dia que'l govern desvaloritzi, millorant, de retop, la situació (sic) econòmica. I, l'estat semi-anarquic en que viu gran part d'Espanya l'han passat molts països i la pròpia Espanya, durant els tres primers quarts del segle XIX visqué sempre, una situació (sic) pitjor que ara.

Quart: Ens convé que duri'l F.P. tot el temps necessari pera completar els traspassos i consolidar l'autonomia de Catalunya; pera aprovar els Estatuts basc i gallec i fer els corresponents traspassos, i pera crear altres nuclis regionalistes i, a ser possible, amb Estatut (València, Aragó, etc.)”

A una altra carta, aquesta datada el mateix 18 de juliol del 1936, Cambó es ratificava davant Joan Ventosa en la seva opinió sobre la inoportunitat d'un cop de dretes:

“La manca de reacció de les falanges davant el fet brutal de l'assassinat d'en Calvo Sotelo demostra la gran part de bluff que hi ha en el moviment falangista. No vull, però, amagar-te, que m'alegro que sigui així, car la dislocació del Front Popular no's produirà fins que entre'l seus components no desaparegui el temor...o el terror, d'una immediata reacció de dretes, que jo creuria extemporània, prematura i pertorbadora. Si ve debat, crec que, després de protestar del fet, més greu per les circumstancies que l'acompanyen, has de predicar pau i conciliació: no serà popular, avui, però es la única posició pera demà.”³²

A la vista del que es diu en aquestes dues cartes no hi ha cap dubte sobre el pensament d'en Cambó en aquells moments. No sols no desitjava una “militarada”, per que seria “extemporània, prematura i pertorbadora”, sinó que a més no l'esperava, per què considerava que no hi havia motius ni condicions. Fins i tot considera que una dictadura portaria “a la més espantosa anarquia”. Què diferent serà la versió que Cambó donarà uns mesos després, en desembre del 1936, als seus articles al “Daily Telegraph”, on justificarà l'aixecament militar de Franco com a una necessitat patriòtica per tal d'evitar una imminent revolució anarquista³³. Evidentment, a les seves *Memòries*, i també al seu *Dietari*, Cambó escriurà diverses vegades que ell ja preveia que la República acabaria en una guerra civil.

³² Carta de Francesc Cambó a Joan Ventosa, del 18 de juliol del 1936. Fons documental Narcís de Carreras, Arxiu Nacional de Catalunya.

³³ Els articles foren publicats al Daily Telegraph de Londres els dies 28 i 29 de desembre de 1936. Vegui's el meu llibre *L'últim Cambó, 1936-1947. La dreta catalanista davant la Guerra Civil i el Franquisme*, Vic, Eumo, 1996, pàgines 67-71. Son prou explícits el títols dels dos articles: “La democràcia i el conflicte espanyol. Com la Guerra Civil va sorgir del desordre sota un govern impotent” i “Espanya sota l'ombra del domini anarquista. El cop de Franco és una reivindicació de patriotisme”.

Fent un balanç del que hem tractar d'analitzar en aquest text, penso que ha quedat força provada la clara voluntat de Francesc Cambó d'adequar a cada moment polític la versió pública del que era el seu pensament i voluntat. En el text escrit l'any 1932 ens diu que si no va poder entrar en el govern Berenguer fou a causa de les pressions dels sectors més ultres de la Dictadura, i no pas per la seva malaltia. És a dir, vol destacar que el seu "catalanisme" li va impedir accedir al govern. En aquest text el polític catalanista censura durament al caigut monarca Alfons XIII. L'acusa d'haver trencat el pacte amb el poble i de donar un suport descarat a les actituds i a les personalitats més anticatalanistes. I, fins i tot, ens explica que tot això ell li va dir a cara al mateix rei durant l'entrevista de Londres de juliol del 1930. I, a més, Cambó es ratifica en què la posició de la Lliga era la defensa de l'accidentalisme, que ells no eren ni monàrquics ni republicans, atès que posaven per davant de tot la lluita per l'autonomia catalana. Cambó pretenia, així, recuperar les posicions del 1919 i amagar l'experiència del Partit del Centre Constitucional, coalició creada per Cambó a principi de l'any 1931 precisament per a salvar la monarquia del ara tant vilipendiat Alfons XIII. Curiosament al text del 1932 aquesta nova organització política monàrquica dirigida per en Cambó no es esmentada ni una sola vegada.

És evident que la major proximitat temporal dels fets, tant sols uns mesos de distància, atorga al text del 1932 una notable credibilitat. Ara bé, és clarament un text de conveniència política. Està escrit en els moments inicials del règim republicà i amb la clara intenció de Cambó de poder-se acomodar als nous temps. Sens dubte volia relativitzar, i fins amagar, la imatge pro-monàrquica de la Lliga, i d'ell mateix, per tal de facilitar una millor adaptació al règim republicà. I per això calia fer ús d'un discurs que es basava en culpabilitzar sobre tot al rei Alfons XIII: era l'arbre caigut amb el qual ara era fàcil, i fins convenient, fer llenya.

Calia, segons Cambó, distanciar-se del monarquisme, reafirmant el tradicional accidentalisme lliguer i remarcar la prioritat autonomista en l'estratègia del partit. Perquè això els permetria superar les vacil·lacions i errades polítiques de l'any 1931 – aliança electoral amb anti-republicans com els carlins, dubtes davant l'estatut de Núria, etc- i poder-se incorporar a la vida política de la Catalunya autònoma amb legitimitat i sense complexes, just quan havia d'ésser escollit el primer parlament català.

Aquest text de l'any 1932, tornem a dir-ho, forma part de la propaganda que havia d'acompanyar Cambó en el seu retorn a la política catalana i espanyola, després d'una any i mig d'auto-exili parisenc. Cambó no podia, per tant, donar mostres d'antirepublicanisme, que llavors fora políticament incorrecte; però tampoc podia defensar posicions massa antimonàrquiques, que no foren creïbles. Calia trobar el punt intermedi que salvés la dignitat i per això era políticament útil posar èmfasi, de nou, en la prioritat patriòtica autonomista. I amagar, per exemple, l'experiència del promonàrquic Centre Constitucional cambonià.

En canvi, les *Memòries*, escrites ja després de la Guerra Civil, Cambó ens dona tota una altra versió dels fets. Ara l'arbre caigut és la República i no convé malparlar de la monarquia atès que el fill d'Alfons XIII, el comte de Barcelona, podria esdevenir la solució a l'atzucac en què es trobava la dictadura de Franco. Cal recordar que Cambó escriu els seus records entre 1944 i 1946 quan la situació del règim franquista és força complexa i compromesa i quan Joan Ventosa, en nom de la Lliga, participa activament en les conspiracions pro-monàrquiques. Llavors, el políticament correcte i convenient era recordar que ell, Cambó, ja havia profetitzat que la República conduiria a la Guerra Civil i què la situació política espanyola era tant tensa i pre-volucionaria a la primavera del 1936 que l'aixecament militar era, quasi bé, la única sortida. Però, com hem pogut veure, aquesta no era, ni de molt, la opinió que Cambó tenia de la situació política espanyola pel juliol del 1936.

Tornem a dir-ho. Aquest article vol ser un crit d'atenció davant l'oportunisme que sovint inspiren els records d'alguns polítics. En el cas d'en Cambó, tant el text de l'any 1932 com les seves *Memòries* s'ajusten excessivament a la conveniència política del moment. Són uns textos que els hem de llegir amb tota mena de precaucions per que hi ha qui rescruu el seu passat amb un excés d'oblits i alteracions.

Sant Cugat del Vallès, 18 de març de 2006.